

מענה לסטיוארט כהן, על ביקורת הספר איתן שמיר, משה דיין: התפתחותו של אסטרטג, מערכות ומודן, ברשמן, 2023.

איתן שמיר

אוניברסיטת בר אילן

ראשית ברצוני להודות לסטיוארט כהן על הזמן שהקדיש לקריאת ספרי על 640 עמודיו, והמאמץ שהשקיע בכתיבת הביקורת עליו. כהן הוא מלומד מהסוג הישן במובן הטוב של המילה, תלמיד ומומחה בתחומים רבים של היסטוריה דיפלומטית, תפיסת המלחמה ביהדות ובהלכה, משפט וחוק בין-לאומי ודיני מלחמה ויחסי צבא חברה. מעטים בארץ יכולים להציג מומחיות על פני יריעה כל כך רחבה של תחומי ידע.

כהן הוא גם תוצר מובהק של הליברליזם הקלסי האירופי, והאמונה בתפקידם של המוסדות הדמוקרטיים השונים והחוק. לדידו, ההיצמדות למוסדות ולחוק יבטיחו תפקוד נכון והסדרה של הכאוס בחיים הלאומיים והבין-לאומיים. תפיסת עולם זו באה גם לידי ביטוי בביקורת שכתב, ולכן לא הייתי לגמרי מופתע כאשר התקשה לקבל את הטיעונים בספר בזכות יכולותיו האסטרטגיות של דיין, דמות שפועלו אתגר לא אחת תפיסה זו. הביקורת של כהן גם מבטאת עמדה די קונצנזואלית בקרב חוקרים רבים ובקרב ציבורים נרחבים בחברה הישראלית. דיין הפך לדמות שלילית, כמעט שנואה, הן על ידי הימין והן על ידי השמאל, כאשר כל צד רואה בו את המקור לרבות מצרותיה של המדינה עד היום. יש קושי רב להרבה מהאנשים שגיבשו את עמדתם בנוגע לדיין והסוגיות הקשורות בו במשך שנים רבות להיפתח לשינוי עמדה, גם כאשר מוצגים בפניהם עדויות היסטוריות חדשות השופכות אור אחר על חלק מהאירועים שבהם שיחק תפקיד מרכזי ואת חלקם אף עיצב.

הספר על דיין עוסק ישירות בנושאים המהותיים ביותר הנוגעים לקיומה של ישראל כיום, ובצמתים מרכזיים של ההיסטוריה הישראלית בארבעת העשורים הראשונים לקיומה, כמו: היציאה למלחמה והמו"מ לשלום; היחסים עם הפלסטינים; מקומו של צה"ל בחברה הישראלית; ישראל והמעצמות. אין ציפייה שספר אחד יהפוך את השקפת עולמו של חוקר ותיק כמו כהן בסוגיות אלה, אבל הייתה לי ציפייה מסוימת למספר סדקים או סימני שאלה שיצוצו. בהעדרם עלתה בי, יש להודות, אכזבה מסוימת. בפעם המי יודע כמה למדתי שגם המלומדים הגדולים ביותר, הרי משעה שדעתם התגבשה – היא נהפכת לשריון בלתי חדיר.

אינני מגיע מתחום של לימודי ההיסטוריה הישראלית, ואני למעשה "אורח" בתחום זה. במהלך המחקר לספר הייתי צריך ללמוד פרקים היסטוריים שלמים יחד עם הוויכוחים ההיסטוריוגרפים הקשורים בהם כסטודנט שנה ראשונה. אולם דווקא משום כך סברתי שיש לי יתרון מסוים, בעובדה שאני משתמש "בפנס" של התחום שאני מגיע ממנו – תחום לימודי הביטחון ואסטרטגיה – והשימוש בו מאפשר לי להשתחרר מאותם "מכשולים", חלקם קשורים בפוליטיקה של התקופה.

הקפדתי להציג ויכוחים אלה בספר בפני הקורא, אך לא הייתי מחויב לאף אסכולה והייתי חופשי לגבש את דעתי במהלך הכתיבה והמחקר.

המסע לכתובת הספר התעורר אצלי בעקבות סמינר בין-לאומי שהוזמנתי אליו בנושא "מפקדי צבא שכתבו הגות צבאית בנושא אנטי חתרנות". כל משתתף התבקש להביא דוגמה של מפקד כזה ממדינתו; בחיפושיי אחר דוגמה ישראלית נתקלתי ב"יומן וייטנאם" של דיין, והופתעתי לגלות רעיונות מקוריים חדים ומעניינים בנושא המערכה במדינה שבה שהה דיין ב-1966. דבר הוביל לדבר, והתחלתי לחקור את דמותו ופועלו, שזוכה להערצה רבה בחו"ל בקרב מומחי צבא וביטחון. זאת בניגוד גמור לתדמיתו הציבורית בארץ. הסרט העלילתי "גולדה" בהפקה הבין-לאומית שיצא ב-2023 הביא לידי ביטוי תחושות אלה, כאשר בחר להציג את דיין כדמות מגוחכת ונלעגת במהלך מלחמת יום הכיפורים.

כפי שכתבתי בספר, שני הימים הראשונים במלחמה היו נקודת השפל בקריירה של דיין, אבל הוא היה רחוק מאוד מהדמות הנלעגת שהוצגה בסרט. מחיקת היותו אחת הדמויות המשמעותיות בהיסטוריה הישראלית התחווה לי כאשר שאלתי סטודנטים שלי לתואר ראשון מה הם יודעים על דיין – וידעוניהם הסתכמו בדרך כלל באמירות שנגעו לעובדה שגנב ארכאולוגיה או הטריד נשים. היו מהם שידעו גם להגיד שהיה אחראי לכישלון מלחמת יום הכיפורים. לא יותר. ככל שהתקדמתי במחקר ונחשפתי בעיקר לחומרים חדשים מהעשור האחרון, בין אם ראשוניים ובין אם מחקרים חדשים שנכתבו בעשור האחרון, התפתחה אצלי ההבנה עד כמה מעוותת הפכה להיות התפיסה של דיין בקרב ציבורים נרחבים בישראל. לצערי כהן, אל אף למדנותו, מבטא את אותה הסלידה לדמותו של דיין ממנה לא הצליח להשתחרר גם לאחר קריאת הספר.

הביקורת של כהן נפתחת בטענה תמוהה לדעתי. הוא מצטט חוקר בריטי ידוע שכתב כי: "אסטרטגיה הוא מונח חמקמק – עד כדי שיש המפקפקים בהנחה שניתן לעצב תוכנית-אב מדינית-צבאית קוהרנטית ולהוציאה לפועל, בפרט בסביבת מלחמה רוויה באי-ודאות"¹. כהן כותב, משום מה, שאיני שותף לדעה זאת. אולם דווקא מהסיבה שאסטרטגיה הוא מונח כה חמקמק ורב פנים הקדשתי פרק שלם שמוקדש לסיקור של מקורות המושג, הפרשנויות השונות שניתנו לו בתקופות שונות ובתחומים שונים והשימוש שאני עושה במונח בספר. הסברתי גם שצודק בטס (אותו מצטט כהן) בטענתו שיש קושי רב לעצב תוכנית אב מקיפה ולהוציאה לפועל, בתנאים שבהם יש יריב שמטרתו להכשיל את תוכניתך (ההבדל העיקרי בין אסטרטגיה לתוכנית), והניסיון לאלץ את המציאות להתנהג על פי התוכנית נידון מראש לכישלון. הסברתי גם שדיין תואם מצביאים ומדינאים שהבינו זאת היטב והיו מסוגלים לגלות גמישות רבה והתאמה, כמו גם ניצול הזדמנויות מול מציאות אסטרטגית לא ודאית ומשתנה תדיר. עושה רושם שאת כל זה כהן החמיץ, והדבר מסביר כמה מטענותיו בהמשך.

¹ Richard K. Betts, "Is Strategy an Illusion?", *International Security* 25/2 (2000), pp. 5-50.

טענתו המרכזית של כהן היא שדיין כלל איננו ראוי לתואר אסטרטג. הוא מסביר שהגיע לפסיקתו זו לאחר שהתייחס לשלוש שאלות מרכזיות שאותם בחן לנוכח קריאת הספר: האם דיין, בשיא הקריירה הפוליטית שלו, כיבד את ההבדל בין מצביא ושר ביטחון? האם עמד במלוא אמות המידה הדרושות להערכת מעמדו כאסטרטג? האם נידונו כל הנושאים הרלוונטיים להערכה זאת?

כאשר קראתי את השאלות עברה בראשי תמיהה בנוגע לבחירתן, שהרי היה אפשר להציב שאלות רלוונטיות הרבה יותר שבוחנות את דיין כאסטרטג. בעוד השאלה השנייה היא אכן מרכזית, הרי שהשאלות הראשונה והשלישית העלו אצלי סימני שאלה. כאשר קראתי את התשובות של כהן לשאלות אלה נזכרתי במה שאמר לי פעם מפקד שעבדתי לצידו על פקוד מסוים. ספק ברצינות ספק בצחוק העיר על אותו הפקוד שהוא "יודע היטב להפריד בין טפל לעיקר, ואז להתמקד בטפל". כך חשתי כשסיימתי לקרוא את שלל הטענות של כהן, שבו הוא מסביר מדוע דיין איננו ראוי לתואר "אסטרטג". לטענתי התשובות של כהן אינן רלוונטיות לבחינת מעמדו של דיין כאסטרטג מצליח, ומסקנותיו שגויות.

השאלה הראשונה הייתה האם דיין, בשיא הקריירה הפוליטית שלו, כיבד את ההבדל בין מצביא ושר ביטחון? טענתו העיקרית של כהן נגד דיין היא על ש"התרוצץ בין החזיתות" ונתן "עצות מינסטריאליות" במלחמת יום הכיפורים. כך בגד בתפקידו, אליבא דכהן, גם כי לא היה יכול היה לחשוב ולקבל החלטות בשקט שמספקת מפקדה ראשית בתל אביב, וגם במעשה זה חתך/עקף את שרשרת הפיקוד הצבאית (טענה זו משתמעת אף על פי שכהן לא כותב אותה במפורש). יש לכהן טענות נוספות, למשל שאין זה דבר טוב למנות שר ביטחון שהיה גנרל (כלומר מלכתחילה דיין לא היה צריך להתמנות לשר ביטחון בשל הרקע הצבאי שלו), וכן טענה כללית בנוגע לטשטוש הגבולות המדיני והצבאי. הטענה הכללית של כהן כלפי דיין – שלא התעלה לחשיבה ברמה הביטחונית מדינית כשר ביטחון – תמוהה ביותר בעיניי.

בפרק המבוא (עמ' 24) מפורטות השאלות המרכזיות שבהם דן הדרג המדיני-ביטחוני, ובראשם שר הביטחון. בין השאר הן כוללות: מול מי תתנהל המלחמה? מהן מטרותיה? מהו היקף המשאבים הנחוץ לניהולה? מהו העיתוי הנכון לפתיחתה ולסיומה? מהם האילוצים המדיניים אותם יש לנהל? כשר ביטחון הוביל דיין את מלחמת ששת הימים; את הממשל הצבאי בשטחים; את המלחמה בטרור מירדן; ואת מלחמות ההתשה ויום הכיפורים. בכל אותן המלחמות היה זה דיין שעסק והחליט בשאלות המרכזיות הללו. על הדומיננטיות שלו במלחמת ששת הימים בסוגיות הללו אפשר להתרשם גם בספרו האחרון של שמעון גולן על קבלת החלטות בפיקוד העליון, בפרק המוקדש לששת הימים.² אפשר להצביע על עשרות החלטות של דיין שעוסקות בסוגיות הליבה של הדרג המדיני בזמן מלחמה: עיתוי היציאה למתקפה המקדימה ערב ששת הימים; ההתמקדות באויב המצרי והניסיון למניעת פתיחתה של חזיתות נוספות, באמצעות הימנעות מכיבוש רצועת עזה והגעה

² שמעון גולן, שיקולים והחלטות בפיקוד העליון, מודן – מערכות, בן-שמן, 2022, פרק 6, עמ' 114-127.

לתעלה; ההנחיות להימנע מפגיעה בקודשי האסלאם; החשש ממעורבות סובייטית. כל אלה מצביעים על חשיבה מדינית, לעיתים מקורית ומרחיקת ראות.

לא במקרה כתב בהקדמה לספר אדוארד לוטוואק, מחברם של כמה מספרי האסטרטגיה החשובים ביותר, על דיין שניחן "חשיבה אסטרטגית עמוקה" (עמ' 8). מי שקורא את ההחלטות של דיין במלחמת ההתשה וביום הכיפורים מוצא דפוס דומה. כהן, כמו רבים אחרים ממבקרו של דיין, בוחר להתעלם מכל הישגיו של ולהתמקד במלחמת יום הכיפורים – ללא ספק הנקודה הנמוכה ביותר בקריירה של דיין. למה הדבר דומה? לחוקר של דמותו של נפוליון שיתמקד בקרב ווטרו, וממנו יסיק שנפוליון היה מצביא כושל. אולם גם במלחמת יום הכיפורים התמונה מורכבת יותר מכפי שנהוג להציגה בדרך כלל.

על האמונה של דיין כי מנהיג נדרש להיות קרוב לאירועים ולנסות לחוש ולראות את הדברים מקרוב דנתי בהרחבה בספר. לנוהג זה יתרונות רבים אבל גם כמה חסרונות, וכמו במקרים רבים אחרים של סוגיות עקרוניות השאלה היא מינון, עיתוי ואיזון. במלחמת יום הכיפורים הרבה דיין לצאת לחזית, בעיקר הדרומית, שם הרבה לשהות בפיקוד דרום ובעיקר שהה עם שני מפקדי אוגדות השריון – ברן ושרון. במהלך שהייתו אכן לא התאפק, ומדי פעם חיווה דעתו בנוגע לנושאים טקטיים שעל הפרק, אולם סייג את אמירותיו בדרך שהן אינן פקודות אלא "עצות מיניסטריליות" (עמ' 538–540). שרון וברן מעולם לא התלוננו על ההתערבויות של דיין, ולא ראו בהן גורם מפריע. ההפך, ברן כתב שנהנה מביקוריו של שר הביטחון במפקדתו, שהעלו את המורל. דיין הקפיד לעדכן את דדו ובר לב, והדגיש שאמירותיו אינן מחייבות.

חשובה יותר השאלה אם ביקורים אלה גרמו לדיין "לנטוש" את משמרתו כמי שאמור לנהל את המלחמה מבחינה מדינית, כפי שטוען כהן. והתשובה היא לחלוטין לא. בניגוד לדימוי ולמה שנכתב בספרים על המלחמה, דיין לא נעלם אלא היה מעורב בכל ההחלטות הביטחוניות-מדיניות הקריטיות במהלך המלחמה, ולעיתים רבות היה הדמות החשובה ביותר בהחלטות אלה: התמקדות בסוריה תחילה (יחד עם דדו); מיקוד בהשגת הסיוע האמריקני (עם גולדה); ההחלטה על הצליחה (דיין היה הציר המרכזי בדיון זה); ההחלטה לקבל את ההצעה להפסקת אש לפני הצליחה כחלק מתכסיס מדיני (רעיון של דיין); וניהול הפסקת האש מול האמריקנים, כולל הפרתו לשם השלמת הכיתור על הארמיה השלישית. דיין היה הדמות המרכזית ביותר בחודשים שלאחר הפסקת האש, בניהול מו"מ קשה תחת חילופי אש ואיום מתמיד של חידוש הלחימה. מכל אלה כהן מתעלם, כמו רבים לפניו.

בחלק השני בסעיף זה מבקר כהן את "הזיגזוג" התכוף של דיין בהחלטות שונות שקיבל. כהן טוען שדיין הרבה לשנות דעתו, ומעלה השערה לחוסר העקביות של דיין שנעוץ אולי בשטחיות או נחפזות. דברים אלה מבטאים אולי את הפער הגדול ביותר בינינו בהבנה ופרשנות של דמותו של דיין. מה שכהן קורא לו זיגזוג הוא אולי הטענה המרכזית בספר. בפרק המבוא עסקתי בטבעה הלא ודאי של המציאות האסטרטגית. הצגתי תיאוריה אסטרטגית מהספרות שקרויה "אסטרטגיה מתהווה", המאתגרת את התפיסה הנוקשה והדומיננטית בספרות של תכנון אסטרטגי. הסברתי שדיין מתאים בדפוס התנהלותו לתפיסה של אסטרטגיה מתהווה. אמירתו של דיין "רק חמור אינו

משנה את דעתו" לא באה לתרץ שינוי דעה כזה או אחר – ההיפך הוא הנכון – היא מבטאת תפיסת עולם שלמה שבמרכזה עומד הרעיון שהמציאות האסטרטגית משתנה כל הזמן, ולכן החלטות שקיבלת בבוקר יכולות להיות לחלוטין לא רלוונטיות בערב.

זה איננו אומר שאין יעד ארוך טווח ומצפן אסטרטגי, ההיפך. אולם כל ניסיון לאלץ את המציאות על פי תוכנית שנקבעה מראש ולא עברה התאמות, לעיתים דרמטיות – סופה שתיכשל. כל ההחלטות של דיין שעברו שינוי חד, ואין המקום כאן מספיק לשלל הדוגמאות שבספר, מוסברות היטב על ידי שינוי חד שהתרחש בסביבה או בנתונים האסטרטגיים. היכולת של דיין לקרוא את השינויים, להבין את המציאות המשתנה בזמן ולעשות את ההתאמות הנדרשות – היו יתרונו הגדול כאסטרטג. רוב האנשים מבינים ויודעים להסביר שהמציאות משתנה כל הזמן, אבל מתקשים מסיבות שונות לעשות את ההתאמות הנדרשות בעיתוי הנכון. דיין ידע לתרגם את הרעיון לביצוע, לעולם לא התאהב בתוכניתו וידע לזרוק אותה ולהחליפה באחרת בהתאם לנסיבות החדשות שנוצרו. בכך, טענתו, דמה דיין לרמטכ"ל הפרוסי הגדול הלמוט פון מולטקה "הקשיש", שהוביל את הצבא הגרמני לניצחון בשלוש מלחמות ונהג לומר ש"אסטרטגיה הינה מערכת של הזדמנויות [...] היא ההתפתחות של הרעיון המקורי בהתאם לנסיבות המשתנות באופן קבוע".³

השאלה השנייה שמעלה כהן היא האם דיין ראוי לתואר אסטרטג? כלומר ברור שדיין עסק בתחום האסטרטגי כמצביא ומדינאי, אולם האם עשה זאת באופן מוצלח? ראשית, אין כמעט חולק על שדיין, כמו שורה ארוכה של מנהיגים ומצביאים מפורסמים וגדולים ממנו שפעלו במהלך עשורים והשפיעו על ההיסטוריה הלאומית והעולמית, עשה טעויות קשות במהלך הקריירה הארוכה שלו. כך גם אלכסנדר הגדול, לואי ה-14, נפוליון, צ'רצ'יל, אייזנהאואר, ג'יי-אף-קיי וקיסר נאפוליאון. על צ'רצ'יל אפשר למלא מדפים שלמים בביקורת על החלטות שקיבל, כולל החלטות שקיבל במלחמת העולם השנייה, שהייתה התקופה שבזכותה נחשב לגדול המנהיגים. אינני חושב שיש רבים שיטענו ברצינות שצ'רצ'יל איננו ראוי לתואר אסטרטג בשל כך. המשפט העממי טוען כי "מי שלא עושה לא טועה". עליו אוסיף כי מי שעושה הרבה – כנראה יטעה יותר, בעיקר בתחום האסטרטגי שהוא מורכב ורווי באי ודאות. הדרך הנכונה לשפוט מנהיג בסדר גודל כזה אם כן היא במבט כולל, שמביא בחשבון את סך פעילותו ותרומתו. את זאת כהן לא עושה.

במקום זאת הוא מתמקד בתקופה היסטורית מסוימת – ניהול השטחים על ידי דיין. בנקודה זאת נוטש כהן את הניתוח המקצועי, ושופט את דיין דרך הפריזמה והשקפתו הפוליטית שלו עצמו. הוא מפנה אצבע מאשימה כלפי דיין על שלא קידם פיתרון של היפרדות ומדינה פלסטינית. האם היה אפשר לקדם פיתרון כזה באווירה המדינית שבאה לידי ביטוי ב"שלושת הלאוים" של ועידת ח'רטום שלאחר מלחמת ששת הימים? דיין סבר שיש לישראל זכות היסטורית בשטחי יהודה ושומרון ואינטרס ביטחוני שמחייב את ישיבתה שם, נתונים שעדיין רלוונטיים היום. יש מהלכים שעשה דיין כדי לפייס את העולם האסלאמי כמו ההסדרים בהר הבית, שהימין הישראלי לא סלח לו עליהם.

³ Daniel J. Huges, (Ed. and Trans.), *Moltke on the Art of War: Selected Writings*, (Persidio, CA, 1993). P. 47.

מהלכים אחרים שעשה העלו נגדו ביקורת משמאל. כאשר האמין שיש הזדמנות להיפרדות מהפלסטינים בצמידות להסכם השלום עם מצרים – ניסה לממש זאת. בכל מקרה, הזווית הפוליטית של הביקורת ברורה ואין לה קשר ליכולתו האסטרטגית, גם לא בתחום האסטרטגיה הרבתי.

באותו הקשר מזכיר כהן את תוכניתו המדינית של יגאל אלון, עורך השוואה קצרה בינו לדיין ומסיק שהראשון הוא המדד להערכתו של דיין והיה נדרש לערוך השוואה כזאת. אני מודע לעמדה זאת, ובכוונת מכוון נמנעתי מלערוך השוואה כזאת שאיננה רלוונטית בעיניי. במהלך השנים הרבו תומכיו המאוכזבים של אלון, שמגיעות לו זכויות רבות, להשוותו לדיין. הדבר נעשה תמיד במטרה להוכיח את עדיפותו, וכדי להכות על חטא על שדיין, לדידם, גזל מאלון את הקריירה והתפקידים. אולם מדוע השוואה זו נחוצה כל כך? האין פעילותו של דיין, לטוב או לרע, עומדת בפני עצמה? יגאל אלון מפקד הפלמ"ח ניהל מערכות מבריקות כמפקד חזית במלחמת העצמאות, אולם מעולם לא היה רמטכ"ל. הוא שימש בתפקידי שר, אבל משקלו בצמתים המרכזיים של ארבעת העשורים הראשונים לקיום המדינה הייתה שולית, בוודאי ביחס להשפעה האדירה שהייתה לדיין. נכון שאלון השאיר כתבים ראויים אחריו, אולם פועלו לעומת זה של דיין מתגמד ובהשוואה מולו אינו יוצא טוב. אסטרטגיה ועולמו של האסטרטג היא עולם ההחלטה והביצוע, כפי שכתב פון מולטקה: "האסטרטגיה היא יותר מתחום ידע: היא העברה של ידע למרחב המעשי".⁴ העובדה שמישהו כותב על אסטרטגיה איננה הופכת אותו לאסטרטג, אלא להוגה אסטרטגי בלבד.

לבסוף, שואל כהן האם כל הנושאים הרלוונטיים זוכים להתייחסות בספר? עצם הבחירה לכתוב ספר המקיף את כל פועלו הביטחוני-מדיני העצום של דיין לאורך כל חייו מאלצת את הכותב להתמודד עם החלטות עריכתיות לא פשוטות, בכל הקשור מה להכליל ומה לא. זאת הזדמנות להודות להוצאות מערכות שלא הגבילה אותי במספר העמודים, ואפשרה לי את החופש להעמיק בסוגיות הקריטיות, כל זאת בתקופה שהשיקולים המסחריים גורמים להוצאות רבות להדפיס ספרים קצרים יחסית. שני ספרים קצרים מצוינים יצאו על דיין בשני עשורים האחרונים: האחד ב-2004 מאת מרטין ון קרפלד;⁵ השני ב-2014 מאת מרדכי בראון.⁶ סברתי כי הגיעה העת להקדיש לדמותו המרתקת של דיין מחקר רחב עמוק ועדכני. האם נכללו בספר כל הנושאים הרלוונטיים? לעניות דעתי הספר כולל את כל הנושאים המשמעותיים, החשובים, ובעיקר את האסטרטגיים – שהרי זהו הנושא שדרכו בחרתי לבחון את פועלו של דיין.

האם יש נושאים רבים שלא טופלו ונשארו בחוץ? בוודאי. חלקם אפילו חשובים למדי. אולם בנקודה מסוימת היה צורך "למתוח את הקו", אחרת היה הספר חוצה את 1,000 העמודים. כהן נותן שתי דוגמאות לנושאים רלוונטיים שלדעתו לא התייחסתי אליהם. הראשון הוא הטבעתה של אוניית הביון האמריקני "ליברטי" בידי חיל הים הישראלי במהלך מלחמת ששת הימים. בהחלט פרשה עגומה

⁴ Ibid

⁵ Martin van Creveld, *Moshe Dayan*, (London: Wiedenfeld & Nicolson 2004)

⁶ בר און, מ' (2014). משה דיין, קורות חייו 1915-1981. עם עובד

שצילה מרחף עד היום ביחסי שתי המדינות, והיותה כר נרחב לתיאוריות קונספירציה שונות. אולם לא מצאתי שום עדות שהפרשה השפיעה על מהלך המלחמה, שדיין היה מעורב בה באיזושהי צורה או שאפילו הפרשה השפיעה מהותית על היחסים האסטרטגיים בין המדינות. אם כך מדוע היה עליי להתייחס לפרשה?

הדוגמה השנייה היא סיפורו של מעוז המזח במלחמת יום הכיפורים, והפקודה שנתן דיין למפקד המוצב להחליט בעצמו על כניעה או המשך לחימה. אינני רוצה להגן על התערבותו זו של דיין, שכנראה עשה מה שעשה בשל חוסר הבנה או רגישות להשפעתם הקשה של דבריו על אנשי המוצב, ואולי כחלק מתפיסתו העמוקה שעל המפקד במקום להחליט את ההחלטות ולא אף אחד אחר במקומו. במקרה הזה לא היה נכון לו להגיד את מה שאמר, ואולי אף לא היה זה מוסרי, להטיל את עול ההחלטה על המפקד במקום. כבר כתבתי שלא כל מה שעשה דיין היה נכון או צודק, אולם האם התערבותו או מידת מעורבותו בחקירה המשפילה (גילוי נאות: אינני יודע) של השבויים עם חזרתם חשובה להבנת המהלכים העיקריים של המלחמה ולתקופה שלאחר המלחמה?

העלאת נושאים אלה מעלה בעיקר את התחושה שכהן מחפש נושאים, גם אם שוליים, כדי להאיר את דיין באור שלילי. כך הוא מגיע גם לנקודה הביקורתית האחרונה – "הבגידה" של דיין במפלגתו מפ"י ועריקתו לעבר ממשלת מנחם בגין. קצת קשה היום בעידן שבו פוליטיקאים עוזבים ומחליפים מפלגות כמו ממחטות להתייחס לטענה כזאת ברצינות. כהן בוחר להתעלם מהסברים שמציע הספר למהלך של דיין ומהקשר הכללי, ומטיח את אשמת הבגידה כביכול בדיין. חמור יותר, הוא בוחר להתעלם מתרומתו הקריטית של דיין להסכם השלום עם מצרים, ומהעובדה שעזב את הממשלה משנוכח שאי אפשר לקדם את תוכנית האוטונומיה הפלסטינית – מה שמזכה אותו לעניות דעתי מחשד לתשוקה בכל מחיר לכיסא ושררה, ומוכיח שהצטרפותו לממשלה נבעה מההזדמנות שזיהה לקדם את השלום עם מצרים. גם כאן, כמו במהלך כל הביקורת, כהן מתמקד בעניינים שוליים ומתעלם או מחמיץ את התמונה הגדולה. קצת מפתיע שהיה מעדיף שדיין ישאר חבר כנסת נאמן במפ"י מול הסיכון שהסכם השלום עם מצרים לא היה מושג, או לפחות מושג בקשיים הרבה יותר מרובים. זוהי טהרנות שמחמיצה לחלוטין את המטרה הגדולה והחשובה.

מטרת הספר הייתה לבחון ולשרטט דמות מורכבת רב־ממדית ובעלת חשיבה מקורית, שתרמה רבות לפרויקט המצליח שנקרא ישראל. הספר יצא בסמוך לסרט "גולדה", והדגים עד כמה השפעת הקולנוע גדולה מהשפעתו של כל ספר, ובכל זאת משמח לקבל מדי פעם משובים מקוראים שהספר סיפק להם זווית ראייה חדשה על דמותו של דיין ומהלך האירועים ההיסטוריים שהיה שותף להם. דיין לא היה הרבה דברים. לא היה תמיד איש רעים להתרועע, לא היה דוגמה ומופת כאיש משפחה, וכנושא תפקיד ציבורי לא הקפיד לשמור על טוהר המידות כאשר לקח לאוסף הפרטי שלו ממצאים ארכיאולוגיים מרשות המדינה. כפוליטיקאי הוא לא השכיל לעמוד בראש מפלגה גדולה או להקים כזו, ולא ניחן ברצון הפוליטי להגיע לתפקיד הבכיר ביותר של ראש ממשלה אלא הסתפק במס' שתיים. דבר אחד הוא היה באופן ודאי, ועל כך הוא עדיין זוכה להערצה בעולם – הוא היה אסטרטג מחונן.